

מעשה במרים בת בילגה - ובמעמי הקרבנות

[הדרן על מסכת סוכה]

"הנכנסין חולקין בצפון, והיוצאים בדרום, בילגה לעולם חולקת בדרום, וטבעתה קבועה וחלונה סתומה"².

ביארה המשנה שקנסו את משמר בילגה שתחלוק תמיד בצד דרום וכן שלא יוכלו בני משמר זה להשתמש בטבעתם, כדי ליתן שם צוואר הבהמה³, שכן קבעו להם אותה, מבלי יכולת שמוש בה, וגם סתמו את חלונה ששם היו שומרים את סכיני השחיטה, כדי שלא יוכלו להשתמש בסכיני השחיטה⁴.

ובגמרא הביאו ברייתא המבארת את סיבת הקנס שקנסו את משמרת בילגה:

"תנו רבנן, מעשה במרים בת בילגה שהמירה דתה, והלכה ונשאת לסרדיוט אחד ממלכי יוונים, כשנכנסו יוונים להיכל, היתה מבעטת בסנדלה ע"ג המזבח, ואמרה לוקוס לוקוס, עד מתי אתה מכלה ממונן של ישראל, ואי אתה עומד להם בשעת הדחק! וכששמעו חכמים בדבר קבעו את טבעתה, וסתמו את חלונה... אלא למאן דאמר מרים בת בילגה שהמירה דתה, משום ברתיא קנסינן ליה לדידיה? אמר אביי אין כדאמרי אינשי שותא דינוקא בשוקא, או דאבוה או דאימיה - ומשום אבוה ואימיה קנסינן לכולה משמרה? אמר אביי אוי לרשע או לשכינן, טוב לצדיק טוב לשכינן, שנאמר אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו".

ביארה הברייתא כי סיבת הגזירות על בני משמרת "בילגה" כי מרים בת משמרת זו התבטאה "לוקוס, לוקוס, עד מתי אתה מכלה ממונן של ישראל" ואע"פ שלא שמעו זאת רק מפיה, גזרו על כל בני משמרתה, כי אלמלא שמעה זאת מבני משמרתה- אם לא היתה

¹ דברים שנאמרו בישיבה בעת סיום מסכת "סוכה" בשעת רעוא דרעוין.

² סוכה נו' ע"א - ופירושו כמשמר הנכנס היו חולקים את לחם הפנים בצד צפון - שהוא הצד העיקרי, שהרי שחיטת קדשי קדשים בצפון, והמשמר היוצא חילקו בדרום ליתן היכר שהם היוצאים.

³ רש"י מפרש שהיו משתמשים בטבעת בעת שהיו שוחטין את הבהמה, ואילו הרמב"ם בפירוש המשנה, מפרש שהיו משתמשים בטבעת כדי לתלות הבהמה, ולהפשיט את עורה, וראה ב"ערוך לנר"

- מה שהעיר על דברי הרמב"ם בזה.

⁴ כך פירש רש"י, והרמב"ם בפיהמ"ש פירש ששם היו מצניעים את בגדי הכהונה וכו'.

זו שיחת אביה ואמה, לא היתה אומרת זאת: - שותא דינוקא בשוקא, או דאבוה או דאימיה.

תמהים אנו, וכי כך היו בני שבט הכהנים הנושאים את משא הקודש רואים בעבודת המזבח כזאב המכלה את ממונם של ישראל! האם לא ראו בעבודת הקרבנות - עבודת קודש המעלה ריח ניחוח לה'. זאת ועוד - גם העונש אשר הוטל על בני משמרת זו טעון בירור, מדוע בחרו דווקא בשלושה דברים אלו שיחלקו בדרום וקבעו להם הטבעת וסתמו להם את החלונות, ומדוע לא בחרו בעונש אחר? ומה ראו ליתן להם דווקא "עונש חינוכי" זה ומה הגיע עליהם המסר מג' עונשים אלו?

אין זאת אלא שבני משמר בילגה, לא הבינו כראוי את ענינם של הקורבנות וטעמם וסודם, ובעונש זה רצו להסביר ולבאר להם את מהותה של עבודת קודש זו, וכפי שיתבאר לפנינו.

טעם וסוד הקרבנות

הנה בטעם שציוותה אותנו תורה להקריב את הקורבנות נחלקו הראשונים: הרמב"ם כתב בטעמם, כדי להוציא מלבינו מחשבת עבודה זרה, שכן המצרים והכשדים היו עובדים לבקר ולצאן, ועל-כן ציוותה התורה להקריב כל אלה להשם יתברך, למען נדע כי אין כה' אלקינו בכל הארץ:

"כי המצריים היו עובדים מזל טלה, ולפיכך היו אוסרים שחיטת הצאן, ומתעבים רועי הצאן, אמר ה' נזבח את תועבת מצרים, ואמר כי תועבת מצרים כל רועה צאן, וכן היו כתות מן ה"צאבה" עובדים לשדים, וסוברים שהם מתדמים בצורת העזים. ולפיכך היו קוראים את השדים שעירים, ונפוצה אז שיטה זו הרבה מאד בימי משה רבנו... ולפיכך תמצא ההודים עד זמננו זה אינם שוחטים את הבקר כלל... וכדי למחות עקבות ההשקפות הבלתי נכונות הללו נצטוינו להקריב אלו שלושת המינים דווקא מן המקנה, מן הבקר ומן הצאן תקריבו את קרבנכם, כדי שיהא המעשה אשר חשבוהו שיא המרי, בו מתקרבים לפני ה'... וכך מרפאים את ההשקפות הרעות שהם מחלות הנפש האנושית בהפך אשר בקצה השני..."⁵.

והרמב"ן כתב על דברי הרב במורה שהם דברי הבאי, כי יעשו את שולחן ה' מגואל כי אינו רק להוציא מלבם של רשעים טפשי עולם, והוסיף הוא להקשות על דברי הרב מהקורבנות שהקריב נח בצאתו מן התיבה עם שלושת בניו, ולא היה בעולם כשדי או מצרי שהיה צריך להוציא מלבם, והקורבנות הללו היו רצויים לפני ה' שכן הכתוב מעיד

⁵ מורה נבוכים ח"ג פרק מו' - עיי"ש בהרחבה, וראה במורה ח"ג פרק לב', מה שפירש בטעם בניית ההיכל גם הוא למנוע ממחשבת ע"ז.

"וירח ה' את ריח הניחוח"⁶. והרמב"ן הוסיף להקשות מהקרבנות שהקריב הבל וה' קבל את קרבנותיו, "וישע ה' אל הבל ואל מנחתו" ועדיין לא היתה עבודה זרה בעולם כלל. ואכן כבר בפרשת בראשית רמז הרמב"ן על שיטתו:

"ויבא קין מפרי האדמה מנחה לה', והבל הביא גם הוא - הבינו האנשים האלה סוד גדול מהקרבנות והמנחות, וכן נח, ורבותינו אמרו שגם אדם הראשון הקריב שור פרה, וזה יחסום פי המהבילים בטעם הקרבנות, ועוד ארמוז בו עיקר גדול ברצון הקב"ה"⁷.

ובפירושו לספר ויקרא הרחיב הרמב"ן את שיטתו שאין בקרבנות כדי לבטל את מחשבת העבודה זרה אלא "לחם אשה לריח ניחוח":

"יעל דרך האמת יש קורבנות סוד נעלם, תיכנס בו ממה שאמרו רבותינו בספרי ובסוף מנחות, אמר שמעון בן עזאי, מה כתיב בפרשת הקרבנות, שלא נאמר בהם לא א-ל ולא א-לוהים ולא ש-די ולא צב-אות, אלא יו"ד ה'א שם המיוחד ושלא ליתן פתחון פה לבעל הדין חלוק, ושמה תאמר לאכילה הוא צריך, תלמוד לומר 'אם ארעב לא אומר לך כי לי תבל ומלואה'⁸, לא אמרתי לכם זבחו אלא כדי שיאמר ויעשה רצונו"⁹.

הרי דעתו של הרמב"ן שמטרת הקרבנות היא לקרב העולמות ולחבר דודים זה לזה ולא כשיטת הרמב"ם.

אמנם כדברי הרמב"ם במורה, שטעם הקרבנות להיות גדורים מעבודה זרה מצינו בדברי המדרש:

"ר' פנחס בשם ר' לוי, משל לבן מלך שגס לבו עליו, והיה למוד לאכול בשר נבלות וטרפות, אמר המלך, זה יהיה תדיר על שולחני ומעצמו הוא גדור. כך לפי שהיו ישראל להוטים אחר עבודת כוכבים במצרים והיו מביאים קרבנות לשעירים ואין שעירים אלא שדים, שנא' 'זבחו לשידים'¹⁰ ואין שידים אלא שעירים... והיו ישראל מקריבין קרבנותיהן באסור במה, ופורענות באות עליהן אמר הקב"ה יהיו מקריבין לפני בכל עת קרבנותיהן באהל מועד. והן נפרשים מעבודה זרה, והם ניצולים. הה"ד 'איש איש מבית ישראל... אשר יעלה עולה או זבח, ואל פתח אוהל מועד לא יביאנו לעשות אותו לה' ונכרת האיש ההוא מעמיו"¹¹.

⁶ בראשית ח', כא'.

⁷ רמב"ן בראשית פרק ד', ג'.

⁸ תהילים נ', ב'.

⁹ רמב"ן ויקרא א', יט'.

¹⁰ דברים לב', יז'.

¹¹ ויקרא יז', ח', ויקרא רבה פרשה כב', ח'.

למדנו כי דרשת רבי פנחס בשם רבי לוי תואמת את טעמו של הרב במורה, שטעם הקרבנות להפריש את ישראל מן העבודה זרה שהיו להוטים אחריה במצרים, ועל-כן ציווה הקב"ה שיהיו מקריבים באהל מועד, כדי שיהיו נפרשים מעבודת כוכבים.

קרבנות במה וקרבנות בית עולמים

הרב בעל ה"משך חכמה" כתב להכריע במחלוקת המורה והרמב"ן, שדברי שניהם צדקו, כי קרבנות במה תפקידן אכן רק להרחיק עבודה זרה מלבבות עם ישראל. לא כן קרבנות בית המקדש המה ודאי לקרב העולמות זה לזה ולחבר דודים, והביא לכך ראייה שהרי אמר ר' יהודה "אין ריח ניחוח בבמה קטנה"¹², הרי דקרבנות במה אינם לריח ניחוח, ורק על קרבנות מקדש נאמר "אשה ריח ניחוח" וכדברי הרמב"ן.

והננו מוסיפין על דברי הרב בעל "משך חכמה" שהרי באותה משנה נזכר:

"רבי יהודה אומר: אין מנחה בבמה, וכיהון ובגדי שרת, וכלי שרת וריח ניחוח"¹³.

ולדברי הרב, מתבארים הדברים שכן במה תפקידה לעקור ממחשבת עבודה זרה, וזה דווקא בבעלי חיים אשר להם היו עובדים, לא כן מנחה לא היתה היא עבודה זרה, וזהו הטעם שאין בהם כיהון ובגדי שרת וכלי שרת, שכן לעבודת הקרבנות שיש בה הטעם של חיבור העולמות לזה נתייחד שבט הכהנים, ולפיכך קבעה להם תורה כלי שרת ובגדי שרת, לא כן קרבנות במה, שתפקידן להרחיק את ישראל ממחשבת עבודה זרה, זה נאמר כלפי כל אחד ואחד, ואין בהם לא צורך לא בבגדים ולא בכלים.

יוצא איפוא כי קרבנות במה אינם אלא לסלק מחשבת עבודה זרה, ורק בבית עולמים עולים הם לריח ניחוח אשה לה, וכך ביאר בעל ה"משך חכמה" את הפסוקים:

"ויבואר בזה פסוקי תהילים 'כי לא תחפוץ זבח ואתנה עולה לא תרצה' פירוש בבמה שאין הקרבנות לריח ניחוח. הטיבה ברצונך את ציון תבנה חומות ירושלים אז תחפוץ זבחי צדק עולה וכליל, שאז יהיו עצם הקרבנות חפץ הבורא באמת לענין נכבד לקרב העולמות ולהועיל לכל העולם כולו"¹⁴.

ולדרכו של בעל ה"משך חכמה" מתבארים דברי רב ששת שאמר שם בגמרא "לדברי האומר יש מנחה בבמה, יש עופות בבמה, לדברי האומר אין מנחה בבמה, אין עופות בבמה"¹⁵ - פשר דברי רב ששת מתבארים, שכן קרבנות במה שכל תכליתן להרחיק מן

¹² זבחים קיג' ע"א.

¹³ זבחים שם.

¹⁴ "משך חכמה" ויקרא א'.

¹⁵ זבחים קיט' ע"ב.

עבודה זרה כשם שלא היו עובדים עבודה זרה את המנחה, כך לא היו עובדים את העופות, ולפיכך אין עופות בבמה.

נאה הדבר שקורבנות המקדש שתכליתן לחבר עולמות זה לזה יהיו במקום המקדש, הוא המקום אשר בו נוצר החיבור הראשוני בין שמים וארץ.

”ושתיה היתה נקראת, שממנה הושתת העולם”¹⁶

הוא המקום שמתחילת בריאתו של עולם נועד לבנות בו מזבח להקריב קרבנות כדברי הרמב”ם:

”ומסורת ביד הכל שהמקום שבנה בו דוד ושלמה המזבח בגורן ארונה, הוא המקום שבנה בו אברהם המזבח, ועקד עליו יצחק... ובו הקריב אדם הראשון קרבן כשנברא, ומשם נברא, אמרו חכמים אדם ממקום כפרתו נברא”¹⁷.

הוא מקום המזבח, המקום שבו נושקים שמים וארץ, הוא המקום שבו ראה אברהם ענן קשור להר, הוא המקום שבו מקריבים את הקורבנות לחבר דודים¹⁸.

והנה ציוותה תורה בקרבנות ’וכל קרבן מנחתך במלח תמלח ולא תשבית מלח ברית אלקיך מעל מנחתך על כל קרבנדך תקריב מלח”¹⁹, וכתב רש”י שם שהברית כרותה למלח מששת ימי בראשית, שהובטחו המים התחתונים ליקרב במזבח במלח, וניסוך המים בחג.

וכן הביא רבינו בחיי בפרשה זו:

”אמרו במדרש, מים התחתונים נקראו מים בוכים, ולמה נקראו מים בוכים, כי בשעה שחלק הקב”ה את המים, נתן אלו למעלה, ואלו למטה, התחילו המים התחתונים בוכים, וזהו שכתוב ’מבכי נהרות חבש’²⁰, אמר רבי אבא, בבכי נתפרשו המים התחתונים מן העליונים, אמרו אוי לנו שלא זכינו לעלות מעלה להיות קרובים ליוצרנו, אמר להם הקב”ה עתידין אתם ליקרב על גבי המזבח במלח ובניסוך המים”²¹.

תואמים הדברים עם אשר למדנו שכל ענין של הקורבנות לחבר עולמות זה לזה, עלמא תתאה לעלמא עלאה, ועלכן מוסיפין להם את המלח לעלות את המים התחתונים

¹⁶ יומא נד’ ע”ב.

¹⁷ רמב”ם הלכות בית הבחירה פ”ב ה”א-ב’.

¹⁸ וראה רבינו בחיי ויקרא א’, ט’, בטעם הדבר שאע”פ שאש יורדת מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט

כי בהיות שם שתי אשות מעורבות הוא אות וסימן כי יש קישור בין הגבוה להדיוט עיי”ש.

¹⁹ ויקרא ב’, יג’.

²⁰ איוב כח’, יא’.

²¹ רבינו בחיי ויקרא ב’, יג’.

כלפי שמיא, ומה נפלאו דברי המשך חכמה בפרשת המלח שהעלה שמצוות המלחת הקרבנות נוהגת רק בקרבנות מקדש ולא בקרבנות במה.

"וזאתי שפיר מה דכתב רחמנא עיקר דין מלח במנחה, משום דאינו בבמה, להראות דבמה אינו טעונין קרבנות מלח".

ועולים ומתבארים הדברים כפתור ופרח, שכן קרבנות במה שעושה כל יחיד, ומטרתן להתרחק מעבודה זרה אין מקום לברית מלח, וכפי שנתבאר, בדרך שאנו הולכים רוצים אנו לבאר את המעשה במרים בת בילגה ובעונשה שנתנו לה חכמים.

לוקוס לוקוס עד מתי את המכלה ממונם של ישראל

תמהנו בראש דברינו היאך אמרו משמרת בילגה: לוקוס לוקוס שמכלה ממונם של ישראל! ועוד נתקשינו מהו העונש שקבעו להם חכמים ומהו המדה כנגד מדה שעל ידי כך יפשטו וימשמשו במעשיהם?

אמנם נראה לבאר שמשמרת בילגה טענה בטעמי הקורבנות, וסברה היא כי קרבנות המקדש לא לריח ניחוח אשה לה' עולים המה, לא לחבר דודים ולא לקרב עולמות זה לזה אלא כדי להוציא מלבבות ישראל את מחשבת העבודה זרה שהיו להוטים אחריה. ואם כן קורבנות אלו אינם לריח ניחוח. וכפי שפירש בעל ה"משך חכמה" את הפסוק "כי לא תחפוץ זבח ואתנה עלה לא תרצה" - זהו בבמה שאין הקרבנות לריח ניחוח, וא"כ נתקשו בני משמרת בילגה. אם כך הוא, לא צריך כל הזמן את עבודת הקרבנות, שהרי די במספר קרבנות ביום, כדי להוציא ממחשבת עבודה זרה וכפי שהיה בבמות, ובאו הם לקריאה 'לוקוס לוקוס עד מתי אתה מכלה ממונם של ישראל' לא השכילו להבחין בין הטעם בבמה, לטעם הקרבנות במקדש שהם לריח ניחוח, לקרב דודים.

ולכך נענשו הם באופן שיבאר להם באר היטב כי אין טעם הקרבנות להרחיק מחשבת עבודה זרה, אלא לקרב דודים, ולכך קבעו את טבעתם, וסתמום חלונות. או-אז לא יוכלו להשתמש בסכיני שחיטה לא יוכלו להשתמש בטבעת כדי לשחוט את הבהמה.

ונותר להם רק להביא מנחה או עופות שאין צורך בהם לא לסכיני שחיטה, שהעופות במליקה ולא צורך בטבעת, הם הקרבנות שלא היו בבמה כלל, "לדברי האומר אין מנחה בבמה. אין עופות בבמה" שכן אלו לא היו כלל עבודה זרה, וע"י כך ישכילו בינה כי טעם הקרבנות הוא אשה ריח ניחוח לה', ומשום כך ככל שמרבים בקרבנות עולים הם ביותר לריח ניחוח לה', הוא הטעם שקנסו את בני בילגה שלא יחלקו בצפון, שכן בצפון, הוא המקום שבו היו שוחטים את הקרבנות, ולכן רצו לומר להם שלהם אין עסק בקרבנות הנשחטין, אלא בקרבנות הנמלקים ובמנחות, וע"י כך יתעלו ויבינו את מטרת הקרבנות.

"וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים"

"הדא הוא דכתיב וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות"²², כימי עולם כימי משה וכשנים קדמוניות כימי שלמה, רבי אומר כימי עולם - כימי נח, וכשנים קדמוניות כימי הבל שלא היתה עבודת כוכבים בימיו"²³.

נתבארו דברי רבי ע"י הרמ"א ב"תורת העולה" מהו כימי נח וכימי הבל? כלפי מה שכתב הרמב"ם בטעם בקורבנות שהם נגד עובדי עבודה זרה, וזה הרי לא היה בימי הבל ובימי נח, כך לעתיד לבא תיערב המנחה, כמו שנאמר "וירח ה' את ריח הניחוח"²⁴ לעתיד לבא עת תיעקר העבודה זרה מן העולם, והאלילים כרות יכרתון ידעו הכל וישכילו שכל מטרת הקרבנות כקרבנות נח והבל לריח ניחוח.

והנה נתקשו רבים מדוע השמיט הרמב"ם כל דין זה של בילגה²⁵, ואף שזה הילכתא למשיחא, היה לו להרמב"ם להורות לדורות הבאים היאך לנהוג בזה? אמנם לדברינו הדברים מאירים, שכן עת אשר יבנה הבית השלישי במהרה, לא תהא עבודה זרה כלל, ולא תוכל להיות מחשבת הקורבנות שהם להעביר את העבודה זרה, או אז יבינו הכל שמטרת הקורבנות היא לריח ניחוח אשה לה', "היטיבה ברצונך את ציון תבנה חומות ירושלים אז תחפוץ צדק עולה וכליל".

²² מלאכי ג'.

²³ ויקרא רבה פרשה ז', ד'.

²⁴ עין מלבי"ם שם שהביא את דברי הרמ"א.

²⁵ הדרת בנימין חלק הדר הקודש וראה "אוצר מפרשי התלמוד" למס' סוכה שהביא בזה פירושים שונים.